

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ; ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.3/16>

Білюченко Ю.М.

Харківський національний університет внутрішніх справ

ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ

У статті презентовано стислий огляд наукової літератури, котра висвітлює проблему залежності як важливого фактору у розвитку агресивної поведінки. Теоретичний аналіз джерел засвідчив, що тема залежності широко представлена у працях закордонних вчених. Науковці наголошують на тісному зв'язку залежності та агресивної поведінки у осіб різного віку, надаючи гендерні розбіжності прояву даного феномену. У дослідженнях зазначається, що агресивна поведінка є наслідком різного роду залежностей, особливо залежності від Інтернет-мережі та гаджетів, які загострилися під час пандемії COVID-19. Мета дослідження – виявити особливості схильності до різних видів залежності в різновікових групах.

Емпіричну базу дослідження становили 83 особи, які були розподілені на чотири групи: «підлітки» – 21 особа (група 1), віком від 14 до 17 років; «1-й період дорослості» – 25 осіб, віком від 20 до 30 років (група 2); «2-й період дорослості» – 20 осіб, віком від 35 до 45 років (група 3); «пенсіонери» – 17 осіб, віком від 60 до 65 років (група 4). Для досягнення поставленої мети було залучено методу «Діагностика схильності до різних залежностей» Г. Лозової в модифікації Л. Вольнової. В ході дослідження було встановлено, що більш значущими для підлітків виявилися: (любовна, здоровий спосіб життя, телевізійна, комп'ютерна та харчова залежності); для осіб 1-го періоду дорослості (любовна, харчова, алкогольна, телевізійна та тютюнова залежності); для осіб 2-го періоду дорослості (любовна, телевізійна, здоровий спосіб життя, харчова та трудова залежності); для пенсіонерів (трудова, любовна, телевізійна, здоровий спосіб життя та харчова залежності). Встановлено, що пенсіонери на відміну від інших вікових груп схильні до впливу різних залежностей, що обумовлює їх вразливість до пагубного впливу адикції. Підліткам властиві майже всі види залежностей, що аргументується специфікою їх віку. Особи першого періоду дорослості характеризуються яскравою залежністю від взаємостосунків й любові. Досліджувані другого періоду дорослості мають показники, які лише свідчать про їх тенденцію до схильності, що характеризує їх як більш психологічно стійких.

Ключові слова: агресивна поведінка, вік, дорослість, залежність, пенсіонери, підлітки.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація у світі характеризується кризовими явищами в багатьох сферах суспільного життя. Складні соціально-економічні умови, дестабілізація фінансового становища породжують у значної частини населення відчуття страху перед дійсністю і культивують прагнення піти від реальності. Більшою мірою це властиве молодим людям й особам з низькими адаптаційними можливостями. У пошуках засобів захисту люди інколи вдаються до стратегій адиктивної поведінки, що доволі часто призводить до прояву агресивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У закордонних дослідженнях йдеться, що саме

в період COVID-19 зросла агресія людей [8]. Вчені провели дослідження, вході якого встановили, що люди, які були обмежені у спілкування, характеризувалися високим рівнем агресії. Особливо, підкреслюють науковці, агресивну поведінку демонстрували молоді люди під час самоізоляції. Х. Wang з колегами наголошують, що найбільше ознак агресії було виявлено в учнів початкової та середньої школи [13]. З точки зору гендерних розбіжностей, науковці підтвердили думку, що чоловіки є більш агресивними, ніж жінки. Так, дослідники пишуть, що гендерні відмінності у прояві агресії були у фізичних її проявах [6]. Однак колектив авторів на чолі з Y. Sun

показали, що жінки мали вищий рівень вираження гніву, ніж чоловіки. Емоційні хвилювання та страхи під час пандемії спровокували у молоді студентського віку надмірне захоплення Інтернет-мережами та наркотичними речовинами, що, на їх думку, допомагало їм зняти напругу [12]. S. Obeid зі співавторами досліджував інтернет-залежність серед 2050 дітей та підлітків та виявили, що рівень поширеності Інтернет-залежності зріс у міру поширення пандемії, тим самим підтвердили свої попередні дослідження, котрі показали, що надмірне використання Інтернету тісно пов'язане з агресією у підлітків [10]. У роботі P. Dhaka та C. Naris представлений емпіричний результат, щодо значущого взаємозв'язку між Інтернет-залежністю та агресивною поведінкою студентів [5]. Цікаво, що подібні висновки були зроблені J.-A. Lim зі співавторами ще у 2015 році. Вчені, на підставі даних отриманих з 714 респондентів шкільного віку, встановили, що залежні від Інтернету були схильні до агресивної поведінки, оскільки у них знижувалася самосвідомість й збільшувалася агресія [9]. І собі, S. Obeid з колегами пишуть, що під час користування Інтернетом люди схильні навіюватися деякими насильницьким іграм, які викликають у них негативні емоції чи думки, а й також підвищують агресивність [10]. На думку K. Preckel, P. Kanske та T. Singer, доволі часто агресивна поведінка контролюється за допомогою когнітивних та соціально-афективних процесів, які наш мозок використовує у своїх

звичайних функціях [11]. O. Bukstein вважає, що агресія у підлітків та їх залежність від наркотиків мають залежні зв'язки, при якому агресія є фактором ризику подальшого розвитку зловживання наркотичними речовинами [4]. Y. Asaoka з колегами вважають, що збільшення агресії може бути пов'язане з наявністю у людини психіатричних розладів, включаючи поведінкову залежність [3]. Результати досліджень F. Karaoglan Yilmaz у співавторстві демонструють, що залежність від смартфонів вказує на агресивну поведінку [7]. Українські вчені Л. Крупельницька та А. Загуменов постановили, що рушійною силою, яка призводить до розвитку залежності є прагнення людини відійти від реальності через штучну заміну свого психічного стану, що своєю чергою, посилює схильність до агресії [2].

Мета дослідження – виявити особливості схильності до різних видів залежності в різновікових групах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричну базу дослідження склали 83 особи, які були розподілені на чотири групи: «підлітки» – 21 особа (група 1), віком від 14 до 17 років; «1-й період дорослості» – 25 осіб, віком від 20 до 30 років (група 2); «2-й період дорослості» – 20 осіб, віком від 35 до 45 років (група 3); «пенсіонери» – 17 осіб, віком від 60 до 65 років (група 4). Для досягнення поставленої мети було залучено методика «Діагностика схильності до різних залежностей» Г. Лозової в модифікації Л. Воль-

Таблиця 1

Схильність до різних видів залежності в різновікових групах (M±σ).

Шкали	Група 1 (підлітки)	Ранг	Група 2 (1-й період дорослості)	Ранг	Група 3 (2-й період дорослості)	Ранг	Група 4 (пенсіонери)	Ранг
Алкогольна	6.00±2.88	11	13.95±5.34	3	12.25±5.13	6	9.50±6.16	8
Телевізійна	15.00±5.11	3	12.65±3.95	4	15.60±3.44	2	17.40±5.49	3
Любовна	19.70±4.34	1	18.55±3.30	1	18.4±4.76	1	17.55±3.7	2
Ігрова	9.95±4.90	8	8.05±4.95	12	9.20±4.09	11	5.80±2.69	10
Сексуальна	11.05±5.00	7	11.55±4.73	6	11.20±3.87	7	3.40±5.06	13
Харчова	13.60±4.11	5	14.10±3.42	2	14.35±4.79	4	14.50±5.25	5
Релігійна	9.20±4.12	10	10.60±3.12	8	9.50±3.46	10	12.90±5.61	7
Трудова	12.10±4.1	6	10.65±2.43	7	13.50±5.09	5	17.75±5.71	1
Залежність від ліків	9.30±4.75	9	10.15±4.78	10	9.55±4.12	9	14.45±7.66	6
Комп'ютерна	13.60±4.93	4	10.50±4.02	9	9.85±4.58	8	4.45±1.73	11
Тютюнова	5.35±1.95	13	12.10±6.98	5	7.80±5.76	12	7.60±7.58	9
Залежність від здорового способу життя	16.35±3.42	2	10.05±3.1	11	14.45±4.85	3	15.60±5.26	4
Наркотична	5.85±1.87	12	6.60±3.44	13	6.25±1.99	13	4.15±1.87	12
Загальний показник	15.45±3.75		13.10±3.73		14.85±4.03		17.6±4.95	

нової. Тест опитувальника містить 70 питань, направлених на вивчення схильності індивіда до 13 видів залежності й загального показника схильності [1, с. 163–166]. Математична обробка отриманих даних проводилася з використанням U-критерію Манна-Уїтні та t-критерію Стьюдента для незалежних груп. Отримані дані представлені в таблицях 1 та 2.

За результатами таблиць 1 та 2, ми дійшли висновку, що значущі розбіжності між показниками в різних вікових групах яскраво виражені майже по кожному виду залежності. За залежністю «Алкогольна» були виявлені наступні результати, які свідчать про те, що дана шкала є статистично значущою для групи «1-й період дорослості» стосовно групи «Підлітки» ($p \leq 0.01$) та групи «Пенсіонери» ($p \leq 0.05$). Але майже на одному рівні щодо групи «2-й період дорослості» ($p \leq 0.01$). Дані результати характеризують другу та третю групи, як більш схильних до алкогольної залежності. Залежність «Телевізійна» найбільш виражена у групі «Пенсіонери». Дані результати пояснюються тим, що саме люди пенсійного віку проводять більшу кількість свого часу перед телевізором, тому й схильність до даної залежності у них статистично важливіша у порівнянні з другою групою ($p \leq 0.01$) та підлітками ($p \leq 0.1$). Отримані дані є цілком прогнозованими, адже підлітки та молодь соціально активніші та віддають перевагу іншим засобам інформації, таким як Інтернет та комп'ютер.

Не було виявлено значимих відмінностей між групами за залежністю «Любовна». Лише між

групою «Підлітки» та групою «Пенсіонери» присутня статистична значущість до даного виду залежності, що пояснюється тим, що для осіб підліткового віку кохання відіграє більш важливішу роль, ніж для пенсіонерів ($p \leq 0.01$).

Аналізуючи залежність «Ігрова», можна дійти висновку, що даний вид залежності значущий між групами «Підлітки» та «Пенсіонери» ($p \leq 0.001$). Отримані результати, дозволяють сказати, що підлітки більш схильні до азартних й онлайн-ігор, ніж пенсіонери.

Залежність «Сексуальна» продемонструвала наступні результати. Групи «Підлітки», «1-й період дорослості» та «2-й період дорослості» мають високі показники щодо групи «Пенсіонери» ($p \leq 0.001$). Люди похилого віку, у більшості випадків, приділяють найменше уваги своєму сексуальному життю у порівнянні з іншими віковими категоріями. При аналізі залежності «Харчова» статистично значущих відмінностей між різновіковими групами не було виявлено. Залежність від їжі не є присутньою в даних групах і не набуває форми адикції.

Залежність «Релігійна» показала значущі відмінності між групами «Пенсіонери» та «Підлітки» ($p \leq 0.05$). Дані результати говорять про те, що релігія для пенсіонерів більш змістовна ніж для підлітків, звідси, четверта група є більш схильною до релігійної залежності. Виявлена статистична значуща тенденція між представниками другої групи та пенсіонерами, а також між другою та третьою групами ($p \leq 0.01$), тобто їх показники знаходяться на низькому рівні. Аналізуючи групу

Таблиця 2

Значимість відмінностей схильності до різних видів залежності в різновікових групах

Шкали	Порівняння груп					
	1:2	1:3	1:4	2:3	2:4	3:4
Алкогольна	5.86***	4.75****	2.30**	1.03*	2.44**	1.53*
Телевізійна	1.63*	0.44	1.43*	2.52***	3.14****	1.24*
Любовна	0.94	0.90	1.68*	0.12	0.90	0.60
Ігрова	1.22	0.52	3.32****	0.80	1.79*	3.10****
Сексуальна	0.32	0.11	4.81****	0.26	5.26****	5.47****
Харчова	0.42	0.53	0.60	0.19	0.29	0.09
Релігійна	1.21	0.25	2.38**	1.06*	1.60*	2.31**
Трудова	1.36*	0.96	3.59****	2.26**	5.11****	2.48**
Залежність від ліків	0.56	0.18	2.56**	0.42	2.13**	2.51**
Комп'ютерна	2.18**	2.49**	7.82*	0.48	6.18****	4.93****
Тютюнова	4.16****	1.80*	1.28*	2.12***	1.95***	0.09
Залежність від здорового способу життя	1.26	1.43*	0.53	0.47	0.40	0.72
Наркотична	0.86	0.65	2.87***	0.39	2.79***	3.43***
Загальний показник	1.98**	0.49	1.55*	1.43*	3.25****	1.93*

Примітки: * – $p \leq 0.1$; ** – $p \leq 0.05$; *** – $p \leq 0.01$; **** – $p \leq 0.001$ – міра достовірності відмінностей за t-критерієм Стьюдента.

«2-й період дорослості» та «Пенсіонери» ($p \leq 0.05$) була виявлена достатня вірогідність за даною шкалою. Поясненням цьому може бути те, що представники другого періоду дорослості вірять в власні сили та можливість, на відміну від пенсіонерів, які частіше шукають підтримки в Бога.

Залежність «Трудова» показала статистично значущі відмінності між групами «Пенсіонери» та «Підлітки» ($p \leq 0.001$). Пояснюючи дані результати, можна зробити висновок проте, що враховуючи той факт, що пенсіонери мають великий досвід роботи й працювали більшу частину свого життя, тому праця для них є нормою життя. Інколи навіть на пенсії вони продовжують працювати і не уявляють свого життя без роботи. Це й свідчить про їх схильність до трудової залежності. Характеризуючи групи «1-й період дорослості» та «Пенсіонери» ($p \leq 0.001$) можна сказати, що між ними є істотна значущість. Молоді люди також прагнуть насолодитися життям вільним від трудової зайнятості, але це лише психологічне прагнення, ніж є насправді. Як правило, перший період дорослості, припадає на час студентства, тому вони доволі часто вимушені працювати, щоб задовольнити власні потреби самостійно без сторонньої допомоги й тим самим пробувають свої сили в професійній сфері. Говорячи про групи «1-й період дорослості» та «2-й період дорослості» ($p \leq 0.05$), де були виявлені двірогідні розбіжності, можна стверджувати, що респонденти другого періоду дорослості схильні до трудової залежності, ніж представники першого.

Дані групи «Пенсіонери» за шкалою «Залежність від ліків» є вірогідно значущими у порівнянні до груп «Підлітки» ($p \leq 0.05$), «1-й період дорослості» ($p \leq 0.05$) та «2-й період дорослості» ($p \leq 0.05$). Фізичне здоров'я пенсіонерів є значно гірше проти інших вікових груп, що пояснюється біологічними, фізіологічними, психологічними особливостями пенсійного віку, тому вони частіше вдаються до використання медичних препаратів.

Порівнюючи результати груп за залежністю «Комп'ютерна», то можна сказати, що група «Підлітки» більш схильна до комп'ютерної залежності проти інших досліджуваних вікових груп: «Пенсіонери» ($p \leq 0.01$), «1-й період дорослості» ($p \leq 0.05$) й «2-й період дорослості» ($p \leq 0.05$). Пенсіонери рідше користуються комп'ютерами та іншими технічними пристроями. Друга й третя групи також мають значущі показники вищі ніж у пенсіонерів ($p \leq 0.001$), бо в період наукового прогресу використовують повсякчас комп'ютери та гаджети.

Вірогідне розходження було виявлено за залежністю «Тютюнова» між групами «1-й період дорослості» та «Підлітки» ($p \leq 0.001$). Однією з імовірних причин, може бути той факт, що студенти піддаючись впливу згубної звички, схильні до даної залежності, для них це спосіб проведення часу та одна із «модних» звичок даного покоління, яка є широко розповсюджена і набуває великих масштабів, як серед юнаків так і серед дівчат. Що стосується різниці показників між другою та третьою групами ($p \leq 0.01$) та пенсіонерами ($p \leq 0.01$), то дані показники є статистично значущими, бо як говорилося раніше, що студенти є тією віковою категорією, яка більш схильна до даної залежності ніж інші групи.

Шкала «Залежність від здорового способу життя» статистично значущих відмінностей не показала, що говорить про те, що дана залежність не присутня в даних вікових групах.

Аналіз залежності «Наркотична» показав, що група «Пенсіонери» має найнижчі результати на відміну від інших вікових груп ($p \leq 0.01$), що говорить про те, що пенсіонери не схильні до вживання наркотичних речовин й негативно відносяться до них. Підлітки, представники першого та другого періодів дорослості також не показали високих результатів, але вони розуміють, що дана проблема існує. Лише існує той факт, що молодше покоління є більш чутливі до даного виду задоволення, тобто не виключають можливості хоча б раз у житті спробувати наркотики.

Характеризуючи «Загальний показник залежності», ми дійти висновку, що «Пенсіонери» у порівнянні з іншими віковими групами є схильними до впливу різних залежностей, що обумовлює їх вразливість до згубного впливу адикцій. На основі отриманих результатів було проведено ранжування даних видів залежності (рис. 1) й більш значущими виявилися: для підлітків (любовна, здоровий спосіб життя, телевізійна, комп'ютерна та харчова залежності), для осіб 1-го періоду дорослості (любовна, харчова, алкогольна, телевізійна та тютюнова залежності), для осіб 2-го періоду дорослості (любовна, телевізійна, здоровий спосіб життя, харчова та трудова залежності), для пенсіонерів (трудова, любовна, телевізійна, здоровий спосіб життя та харчова залежності).

Висновки. Отже, підліткам властиві майже всі види залежностей, що обумовлюється специфікою їх віку. Досліджувані другої групи характеризуються яскравою залежністю від взаємостосунків та любові. Представники третьої групи мають

Рис. 1. Розподіл залежностей за ступенем значущості серед досліджуваних вікових категорій

показники, які лише свідчать про їх тенденцію до схильності, що характеризує їх як більш психологічно стійких. Пенсіонери, у порівнянні з іншими групами, схильні до впливу різних залежностей, що обумовлює їх найбільшу вразливість до адикцій. На основі отриманих результатів було проведено ранжування даних видів залежності й більш значущими є: для підлітків (любовна, здоровий спосіб життя, телевізійна, комп'ютерна та харчова залежності); для 1-го періоду дорос-

лості (любовна, харчова, алкогольна, телевізійна та тютюнова залежності); для 2-го періоду дорослості (любовна, телевізійна, здоровий спосіб життя, харчова та трудова залежності); для пенсіонерів (трудова, любовна, телевізійна, здоровий спосіб життя та харчова залежності).

Перспективами подальших наукових розвідок, ми вважаємо, вивчення даного феномену, з урахуванням не лише вікових розбіжностей, а й гендерного фактору.

Список літератури:

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навчально-методичний посібник. К., 2016. 193 с.
2. Крупельницька Л., Загуменов А. Схильність до адиктивної поведінки та її зв'язок зі смисложиттєвими орієнтаціями й особистісними властивостями. *Психологічний часопис*. 2021. Т. 7. № 6. С. 74–88.
3. Asaoka Y., Won M., Morita T. et al. Comparable level of aggression between patients with behavioural addiction and healthy subjects. *Translational Psychiatry*. 2021. № 11. P. 375.
4. Bukstein O. G. Aggression, Violence, and Substance Abuse in Adolescents. *Adolescent Substance Abuse and Dual Disorders*. 1996. № 5 (1). P. 93–109.
5. Dhaka P., Naris C. A study of the correlation between internet addiction and aggressive behaviour among the Namibian University students D. K. Mishra, X.-S. Yang, A. Unal (Eds.), *Data science and big data analytics*, Springer Singapore, Singapore, 2019. Pp. 1–9.
6. Fengshi H., Shuhong S. A study on childhood trauma, empathy and aggressive behavior of college students of different genders. *The Guide of Science & Education*. 2019. № 16. P. 164–165.
7. Karaoglan Yilmaz F., Avci U. Yilmaz R. The role of loneliness and aggression on smartphone addiction among university students. *Current Psychology*. 2022. P. 1.
8. Killgore W. D. S., Cloonan S. A., Taylor E. C., Anlap I., Dailey N. S. Increasing aggression during the COVID-19 lockdowns. *Journal of Affective Disorders Reports*. 2021. № 5. P. 100163.
9. Lim J.-A., Gwak A. R., Park S. M., Kwon J.-G., Lee J.-Y., Jung H. Y., Choi J.-S. Are adolescents with internet addiction prone to aggressive behavior? The mediating effect of clinical comorbidities on the predictability of aggression in adolescents with internet addiction. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*. 2015. № 18 (5). P. 260–267.

10. Obeid S., Saade S., Haddad C., Sacre H., Khansa W., Al Hajj R., Hallit S. Internet addiction among Lebanese adolescents: The role of self-esteem, anger, depression, anxiety, social anxiety and fear, impulsivity, and aggression – A cross-sectional study. *Journal of Nervous & Mental Disease*. 2019. № 207. P. 838–846.
11. Preckel K., Kanske P., Singer T. On the interaction of social affect and cognition: empathy, compassion and theory of mind. *Current Opinion in Behavioral Sciences*. 2018. № 19. P. 1–6.
12. Sun Y., Bao Y., Li Y., Meng S., Sun Y., Schumann G., Shi J., ... Brief report: Increased addictive internet and substance use behavior during the COVID-19 pandemic in China. *The American Journal on Addictions*. 2020. № 29 (4). P. 268–270.
13. Wang X., Yanling L., Jie L., Yibo G. Analysis of aggression in primary and middle school students during COVID-19 pandemic and its influencing factors. *Journal of Southwest University(Natural Science Edition)*. 2021. № 43 (1). P. 12–21.

Biliuchenko Yu.M. DEPENDENCE AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN DIFFERENT AGED GROUPS

The article presents a brief review of the scientific literature, which highlights the problem of addiction as an important factor in the development of aggressive behavior. Theoretical analysis of sources showed that the topic of dependence is widely represented in the works of foreign scientists. Researchers emphasize the close connection between addiction and aggressive behavior in people of all ages, giving gender differences the manifestation of this phenomenon. Research shows that aggressive behavior is the result of all sorts of addictions, especially addiction to the Internet and gadgets that have escalated during the COVID-19 pandemic. The aim of the study was to identify the characteristics of predisposition to different types of addiction in different aged groups.

The empirical basis of the study consisted of 83 people, who were divided into four groups: “adolescents” – 21 people (group 1), aged 14 to 17 years; “1st period of adulthood” – 25 people aged 20 to 30 years (group 2); “2nd period of adulthood” – 20 people aged 35 to 45 years (group 3); “Pensioners” – 17 people aged 60 to 65 (group 4). To achieve this goal, the method of “Diagnosis of predisposition to various addictions” by G. Lozova in the modification of L. Volnova was used. The study found that the following were more important for adolescents: (love, healthy lifestyle, television, computer and food addiction); for persons of the 1st period of adulthood (love, food, alcohol, television and tobacco addiction); for persons of the 2nd period of adulthood (love, television, healthy lifestyle, food and work addiction); for retirees (labor, love, television, healthy lifestyles and food addictions. It is established that pensioners, unlike other age groups, are exposed to various addictions, which causes their vulnerability to the detrimental effects of addictions. Adolescents have almost all kinds of addictions, which is justified. Subjects of the second period of adulthood have indicators that only indicate their tendency to predisposition, which characterizes them as more psychologically stable.

Key words: aggressive behavior; age, adulthood, dependence, retirees, adolescents.